

ULUSLARARASI ADALET DİVANININ GAMBİYA VS. MYANMAR İHTİYATİ TEDBİR KARARININ DEVLET SORUMLULUĞU AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF STATE RESPONSIBILITY IN THE INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE'S DECISION ON PROVISIONAL MEASURES ON GAMBIA VS MYANMAR

Elif UZUN* & Neslihan ÖZKERİM GÜNER**

Makale Bilgi

Gönderi: 15/05/2024
Kabul : 27/10/2024

Anahtar Kelimeler

Erga Omnes,
Devletin Sorumluluğu,
Soykırım,
Hukuka Aykırı Eylem.

Article Info

Received: 15/05/2024
Accepted: 27/10/2024

Keywords

Erga Omnes,
State Responsibility,
Genocide,
Wrongful Act.

Özet

Gambiya, Uluslararası Adalet Divanına 11 Kasım 2019 tarihinde başvurmuş ve Myanmar'ın Devlet organları ve talimatları, yönlendirmesi ve kontrolü sonucunda diğer kişi ve kuruluşlar aracılığıyla Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin ihlal edildiğini iddia etmiştir. İddiasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından kurulan Fact-Finding Misyonunun 2018 ve 2019 yıllarında hazırladığı raporlarda elde edilen delillere dayanılmıştır. Gambiya, Sözleşme'ye aykırı fiillerin *erga omnes* nitelikte olduğunu, dolayısıyla başvuru yapma hakkının ve yükümlülüğünün olduğunu belirtmiş; Sözleşme'nin 9. maddesi uyarınca Divanın yargılama yetkisinin olduğunu eklemiştir. Myanmar tarafından Divanın yargılama yetkisi ve Gambiya'nın taraf ehliyetine itiraz edilmiştir. Ancak, Sözleşme'nin 9. maddesine Myanmar'ın çekince koymamış olması ve her iki Devletin de söz konusu Sözleşme'nin tarafı olması nedeniyle, en azından tedbir talebi aşamasında bu itirazlar Divan tarafından yeterli görülmemiştir. Divan Soykırım Sözleşmesi'ni ihlal eden eylemlerin durdurulması ve bu hususta düzenli rapor sunulması yönünde ihtiyati tedbir kararı vermiştir. Çalışma, Divanın tedbir kararını, Devletin sorumluluğuna ilişkin temel kavramlar bakımından incelemektedir.

Abstract

Gambia applied to the International Court of Justice on 11 November 2019 and claimed that the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide was violated through Myanmar's state organs and other individuals and organizations as a result of Myanmar's instructions, guidance and control. Its claim was also based on evidence obtained in the 2018 and 2019 Reports prepared by the Fact-Finding Mission established by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Gambia stated that it had the right and obligation to make such an application because the acts contrary to the Genocide Convention are of *erga omnes* rules; and added that the Court had jurisdiction in accordance with Article 9 of the Genocide Convention. The jurisdiction of the Court and the standing of the Gambia as a party were objected to by Myanmar. However, since Myanmar did not make a reservation to Article 9 of the Genocide Convention and both states are parties to the Convention, these objections were not deemed sufficient, at least at the stage of requesting provisional measures. An order on provisional measures was given by the Court to stop the actions that violate the Genocide Convention and to submit a regular report on this matter. The study examines the Court's order in terms of the basic concepts of State responsibility.

 Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

* Prof. Dr., Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı.

** Dr. Öğretim Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı.

Atıf Şekli | Cite As: UZUN, Elif, ÖZKERİM GÜNER, Neslihan, "Uluslararası Adalet Divanının Gambiya vs. Myanmar İhtiyati Tedbir Kararının Devlet Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi" İnÜHFD, 15(2), 2024, s.335-349. **İntihal | Plagiarism:** Bu çalışma intihal programında kontrol edilmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been controlled via plagiarism software and reviewed by at least two blind referees.

EXTENDED SUMMARY

The aim of this article is to analyze the application of the Gambia against Myanmar, alleging Myanmar's violation of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Genocide Convention), in terms of the basic concepts of state responsibility. For this reason, this study is divided into two main parts. The first part summarizes the Gambia's application against Myanmar and the International Court of Justice's (ICJ) order on provisional measures given upon the request. The second part examines the application and the provisional measures order in the light of general rules regarding the responsibility of states for their internationally wrongful acts.

In its application, The Gambia alleged that the Genocide Convention had been violated by Myanmar, by Myanmar state organs, by other individuals and organizations under the direction, guidance, control of Myanmar, and requested the ICJ to declare the wrongfulness of these acts. The acts in violation of the Genocide Convention have been taking place continuously in Myanmar since 2011. Efforts are being made to draw the attention of the international community to the violations of humanitarian law and international human rights in the Kachin, Rakhine and Shan regions of Myanmar. In this regard, a Fact-Finding Mission was established by the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (OHCHR). As a result of the Fact-Finding Mission's reports, both the Genocide Convention and the law of human rights were found to have been violated by Myanmar. In 2018, the Dhaka Organization of Islamic Cooperation (OIC) and member states were expected to take steps in this respect. This was followed by an application by the Gambia to the ICJ.

The Gambia based the Court's jurisdiction on Article 9 of the Genocide Convention. Myanmar first objected to the Court's jurisdiction on the grounds that it had made reservations to Article 8 of the Convention (relating to the jurisdiction of UN organs). However, in the Convention, the authorization of UN organs is dealt with in a separate article and the jurisdiction of the ICJ is stated in another article, and Myanmar had no reservations on Article 9. Therefore, its objection on this point was considered inappropriate.

Myanmar's second objection relates to the Gambia's legal standing. It was discussed that the Gambia could not invoke Myanmar's responsibility in the case of acceptance of acts contrary to the Genocide Convention because it was not a directly injured state. Myanmar stated that if such a claim of responsibility were to be made, it could only be made by Bangladesh, but this was not possible because of Myanmar's reservation to the Genocide Convention. Myanmar also stated that the Gambia had applied to the Court on behalf of the OIC on the basis of the Dhaka Declaration, adding that no state could apply to the Court on behalf of international organizations. In this regard, the Court stated that the acts prohibited by the Genocide Convention are *erga omnes* rules; and noted that the international community has both the right and the obligation to ensure compliance with this Convention for the protection of international public order, referring to its previous decisions (the Case of Senegal v. Belgium). The Court also noted that both states were parties to the Genocide Convention and that there was a dispute between the parties based on Article 2 of the Convention. Finally, the Court issued a provisional measures order based on both the Fact-Finding Mission's reports and the Gambia's allegations.

In the second part of the article, the order of the Court is evaluated in the light of the Draft Articles for State Responsibility (DASR) 2001 prepared by the International Law Commission. According to the DASR, there are two elements for state responsibility: wrongful action and attribution of the action to the state. Since the aim of the institution of responsibility is to maintain international public order, damage is not considered an element in asserting responsibility. Damage is important in the consequences of international responsibility, at the stage of compensation.

As a rule, claiming international responsibility must be made by the state affected by the wrongful act directly. The exception to this rule is the compulsory rules of international law, and the compulsory rules of international law are *erga omnes*. Acts against to the Genocide Convention are unquestionably considered *erga omnes*. Therefore, it is both the right and the obligation of the entire international community to claim responsibility for acts against to international law arising from the Genocide Convention. As a result, the assessment that Myanmar's objection to the Gambia's application should be considered inappropriate is appropriate.

I. GİRİŞ

Uluslararası Adalet Divanına (UAD) Gambiya tarafından Myanmar aleyhine yapılan 11 Kasım 2019 tarihli başvuruda¹, özetle, Myanmar'ın Devlet organları ve görevlileri ile Myanmar'ın talimatları, yönlendirmesi ve kontrolü altında hareket eden diğer kişi ve kuruluşlar aracılığıyla Soykırım Sözleşmesi'nin² (SS) ihlal edildiği iddia edilmiştir³.

Daha önce Burma olarak anılan Myanmar Güneydoğu Asya'da, Tayland, Laos, Çin, Hindistan ve Bangladeş'e komşu bir ülkedir. Çok etnili ve dinli nüfusta Budistler baskın konumdadır ve Gambiya'nın başvurusunda iddia edilen olayların mağduru, Myanmar'ın Rakhine (eski adıyla Arakan) eyaletinde yaşayan Müslüman Rohingyalardır. Uzun yıllar süren iç savaşın tarafı olan Rohingya'lar zaman zaman kitlesel göç etmek zorunda kalmış ve kendi yurtlarında pek çok temel hak ve özgürlüklerinden mahrum kalmışlardır⁴. Gambiya'nın başvurusuna neden olan son olaylar 9 Ekim 2016'da başlamıştır. Daha sonra Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu alan grubun kolluk güçlerine saldırısını takiben başlayan operasyonlarda Rohingya'lara ait köyler yakılmış, binlerce Müslüman öldürülmüş, yüzlerce kız çocuğu ve kadına tecavüz edilmiş, çok sayıda ağır işkence ve kötü muamele olayı yaşanmış, 750.000 civarında insan Rakhine eyaletinden Myanmar içine ve diğer ülkelere kaçmak zorunda kalmıştır. 2017 yılı itibarıyla Bangladeş 1 milyon civarında Rohingya grubu mensubuna ev sahipliği yaparken, Myanmar içinde yerinden edilmiş 130.000 civarında insanın yanında, farklı ülkelerde 1 milyona yakın Rakhineli sığınmacı bulunmaktadır.⁵

Gambiya söz konusu başvurusunda ileri sürdüğü iddiaya bağlı olarak Divanın Myanmar'ın SS'yi ihlal eden eylemlerinin tespitine ve Myanmar'ın SS'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesine karar vermesini⁶, ayrıca bu eylemlerin durdurulması yönünde bir ihtiyati tedbir kararı almasını talep etmiştir⁷.

Başvuruya Myanmar tarafından hem Divanın yargılama yetkisi hem de Gambiya'nın taraf ehliyeti bakımından itiraz edilmiştir. Divan, davanın esasına girmeden SS'yi ihlal eden eylemlerin durdurulması, önlenmesi ve bu hususta düzenli rapor sunulması yönünde ihtiyati tedbir kararı vermiştir⁸.

Bu çalışma, Divanın tedbir kararını, Devletin sorumluluğuna ilişkin temel kavramlar bakımından incelemektedir. Bu nedenle çalışma iki ana bölüme ayrılmıştır. İlk bölümde Gambiya'nın başvurusu ile Divanın ihtiyati tedbir kararı özetlenerek, yargılama yetkisi ile Gambiya'nın taraf ehliyeti itirazlarına ilişkin değerlendirmelerine yer verilecektir. İkinci bölümdeyse çalışmaya konu başvuru ve ihtiyati tedbir kararı uluslararası hukuka aykırı eylemleri nedeniyle Devletlerin sorumluluğuna ilişkin genel kurallar ışığında irdelenecektir.

II. GAMBİYA v MYANMAR İHTİYATİ TEDBİR KARARININ ÖZETİ

Gambiya, UAD'ye Myanmar aleyhine yaptığı 11 Kasım 2019 tarihli başvurusunda, çeşitli delillerle desteklediği bazı iddialarda bulunmuştur. Buna göre Myanmar; Devlet organları, Devlet görevlileri ve Myanmar'ın talimatları doğrultusunda veya Myanmar'ın yönlendirmesi ve kontrolü altında hareket eden diğer kişi ve kuruluşlar tarafından gerçekleştirilen eylemler sebebiyle SS kapsamındaki yükümlülüklerinin ihlalinden sorumludur. Gambiya'ya göre Myanmar SS'nin özellikle şu maddelerinden sorumludur:

- 3(a) - soykırım işlemek;
- 3(b) - soykırım işlemek için tertip hazırlamak;
- 3(c) - soykırım işlemek için doğrudan ve alenen kışkırtmak;
- 3(d) - soykırım işlemeye teşebbüs etmek;
- 3(e) - soykırımı suç ortaklığı yapmak;
- 1 - soykırımı önlememek;
- 1, 4 ve 6 - soykırımı cezalandırmamak;
- 5. - SS hükümlerine işlerlik kazandırmak için ve soykırımdan veya 3. maddede sayılan eylemlerden suçlu bulunan kişilere etkili cezalar sağlamak için gerekli mevzuatı çıkarmamak⁹.

Gambiya Divandan, başvurunun esasına yönelik olarak, özetle şu taleplerde bulunmuştur¹⁰:

¹ ICJ, Application of the Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (Gambia v Myanmar) (Pending), General List No.178, 2019, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/178/178-20191111-APP-01-00-EN.pdf> (Erişim: 15.10.2024).

² Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (adopted 9 December 1948, entered into force 12 January 1951), 78 UNTS 277.

³ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.111.

⁴ Tarihsel bilgi için bkz. YILDIRIM, Yasin, "Myanmar'daki İnsan Hakları İhlalleri ve Rohingya'lara Yönelik Baskıların Sonlanmasında Uluslararası Toplumun Rolü", Güvenlik Çalışmaları Dergisi 21(1), 2019, s.36-39; WARE, Anthony/LAUTIDES Costas: Myanmar's 'Rohingya' Conflict, Oxford University Press, New York 2018, s.14-18; URAZ, Onur: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Gambiya-Myanmar Davasında Soykırım Suçunun Tespiti Bakımından Karşılaşacağı Dört Temel Hukuki Soruna Dair Bir Değerlendirme", Uluslararası Suçlar ve Tarih, 22, 2021, s.44-50.

⁵ URAZ, s.50-52; UDDIN, Nasir: "Introduction: The Rohingya Crisis—Unfolding Some Issues and Concerns" in Uddin, Nasir (ed.): The Rohingya Crisis, Sage Publications, Los Angeles 2022, s.5-6; WARE/LAUTIDES, s.49-59.

⁶ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.112.

⁷ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.132.

⁸ ICJ, Application of the Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (Gambia v Myanmar) (Request for the Indication of Provisional Measures: Order), 2020, ICJ Rep 3.

⁹ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.111.

¹⁰ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.112.

- Myanmar'ın SS kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiğine ve ihlal etmeye devam ettiğine karar verilmesi;
- Myanmar'ın devam etmekte olan bu tür uluslararası hukuka aykırı eylemlere son vermesi ve SS kapsamındaki yükümlülüklerine tam olarak uyması gerektiğine karar verilmesi;
- Myanmar'ın soykırım suçu işleyen kişilerin uluslararası bir ceza mahkemesi de dahil olmak üzere yetkili bir mahkeme tarafından cezalandırılmasını sağlaması gerektiğine karar verilmesi;
- Zorla yerlerinden edilen Rohingyaların güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşlerine izin verilmesi, tam vatandaşlık haklarına ve insan haklarına saygı gösterilmesi ve SS 1. madde kapsamındaki soykırımı önleme yükümlülüğüyle tutarlı olarak ayrımcılık, zulüm ve diğer ilgili eylemlere karşı korunması; Myanmar'ın, Rohingya grubunun üyesi olan soykırım eylemlerinin mağdurlarının yararına tazminat yükümlülüklerini yerine getirmesi gerektiğine karar verilmesi;
- Myanmar'ın, SS kapsamındaki ihlallerinin tekrarlanmayacağına dair güvence sunması gerektiğine karar verilmesi.

Gambiya bu taleplerine bağlı olarak Divandan Myanmar'ın aşağıda sayılan yükümlülüklerine işaret eden bir tedbir kararı almasını talep etmiştir¹¹:

- (a) Myanmar, SS'deki taahhüdüne uygun olarak, Rohingya grubu üyelerine karşı ihlal teşkil eden fiillerin (yargısız infazlar veya fiziksel taciz; tecavüz veya diğer cinsel şiddet biçimleri; evlerin veya köylerin yakılması; toprakların ve hayvanların yok edilmesi, gıda ve diğer yaşam ihtiyaçlarından mahrum bırakma veya Rohingya grubunun tamamen veya kısmen fiziksel olarak yok edilmesine yol açacak şekilde tasarlanan yaşam koşullarının dayatılması) işlenmesini ve soykırım suçu teşkil eden veya bu suça katkıda bulunan tüm fiilleri önlemek için gücü dâhilindeki tüm tedbirleri derhal almalıdır;
- (b) Myanmar, kendisi tarafından yönlendirilebilecek veya desteklenebilecek herhangi bir askerî, paramiliter veya düzensiz silahlı birimin yanı sıra kendi kontrolüne, yönlendirmesine veya etkisine tabi olabilecek herhangi bir kuruluşun ve kişinin de SS'nin ihlali teşkil eden herhangi bir eylemde bulunmamasını sağlamalıdır;
- (c) Myanmar Başvuruda açıklanan olaylarla ilgili hiçbir kanıtı yok etmemeli veya erişilemez hale getirmemelidir;
- (d) Myanmar ve Gambiya, başvurunun konusu olan mevcut ihtilafı ağırlaştıracak veya genişletecek ya da çözümünü zorlaştıracak herhangi bir eylemde bulunmamalıdır; ve
- (e) Myanmar ve Gambiya, bu ihtiyati tedbir kararının yürürlüğe girmesi için alınan tüm tedbirler hakkında, kararın verilmesinden itibaren en geç dört ay içinde Divana bir rapor sunmalıdır.

Divan, 23 Ocak 2020 tarihinde İhtiyati Tedbirlere ilişkin vermiş olduğu ara kararında, yargı yetkisine ve Gambiya'nın başvuru statüsüne ilişkin karar da vermiştir. En baştan söylemek gerekiyor ki, bizzat Divanın da belirttiği¹² ve karara ayık oy yazısı ve beyan ekleyen yargıçların vurguladığı¹³ gibi, bu kararlar ne kabul edilebilirliğe ne de davanın esasına ilişkin kesin kararlardır. Divan bu kararları, sadece ihtiyati tedbir talebi sebebiyle vermiştir.

A. Uluslararası Adalet Divanının Yargı Yetkisi Sorunu

Başvuru Gambiya, Divanın yargı yetkisini SS md. 9'a dayandırmıştır. Anılan maddeye göre: "Sözleşmeciler Devletler arasında, bu Sözleşme'nin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya Üçüncü maddede belirtilen fiillerin herhangi birinden bir Devletin sorumluluğuyla ilgili olarak çıkan uyuşmazlıklar, uyuşmazlığın taraflarından birinin talebi üzerine Uluslararası Adalet Divanı önüne götürülür."

Nitekim gerek Gambiya gerekse Myanmar SS'nin tarafıdır. Divan, her iki Devletin de 9. maddeye çekince ileri sürmeksizin taraf olduğunu beyan ederek, bu konuda daha fazla bir tartışma yürütmemiştir¹⁴. Divanın asıl olarak üzerinde durduğu konu, Myanmar'ın iki itiraz gerekçesidir. Bunlardan biri Myanmar'ın SS'nin 8. maddesine koyduğu çekince sebebiyle Divanın yargı yetkisinin bulunmadığı¹⁵, diğeri ise Gambiya ile Myanmar arasında gerçek bir ihtilaf bulunmaması nedeniyle yargı yetkisinin bulunmadığıdır¹⁶.

Myanmar'ın ilk itirazının temelinde yer alan SS'nin 8. maddesi şu şekildedir:

"Sözleşmeciler Devletlerden herhangi biri, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, soykırım fiillerinin veya Üçüncü maddede belirtilen herhangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için, Birleşmiş Milletler Şartı'na göre uygun gördükleri şekilde harekete geçmesini isteyebilir."

Divan, 8. maddeye çekince ileri sürmüş olmanın bu davayla, yani esasında Divanla ve Divanın yargı yetkisiyle ilişkisi olmadığını belirtir. Divana göre, SS md. 8'de yer alan 'Birleşmiş Milletler'in yetkili organları' terimlerinin geniş kapsamlı olmasına ve Divanı da uygulama alanı içine alacak şekilde yorumlanabilmesine rağmen, 8. maddede kullanılan diğer terimler farklı bir yoruma işaret etmektedir.

¹¹ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), prg.132.

¹² ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.85.

¹³ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures) Separate Opinion of Vice-President Xue, prg.12; ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), Declaration of Judge Ad Hoc Kress, prg.6-7.

¹⁴ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.16-19.

¹⁵ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.32.

¹⁶ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.23.

Divanın özellikle belirttiği husus, bu hükmün, herhangi bir sözleşmecî Devletin Birleşmiş Milletler'in (BM) yetkili organlarını soykırım eylemlerinin önlenmesi ve bastırılması için 'uygun' gördükleri şekilde 'harekete geçme'lerini 'isteme' olasığını ele alıyor olmasıdır. Bu hüküm, SS'ye taraf Devletler arasındaki anlaşmazlıkların, karara bağlanmak üzere Divana sunulmasına atıfta bulunmamaktadır. Taraf Devletler arasındaki anlaşmazlıkların, karara bağlanmak üzere Divana sunulması meselesi, Myanmar'ın herhangi bir çekince koymadığı 9. maddede özel olarak ele alınan bir konudur. Dolayısıyla, 8. ve 9. maddelerinin farklı uygulama alanlarına sahip olduğu söylenebilir. Mevcut davada Divanın yetkisiyle ilgili olan, yalnızca 9. maddedir¹⁷.

Myanmar'ın, Gambiya ile Myanmar arasında, SS md. 9. kapsamında bir uyuşmazlığın bulunmadığı iddiası bakımından Divan, maddede yer aldığı şekliyle taraflar arasında "Sözleşme'nin yorumlanması, uygulanması veya yerine getirilmesi ve ayrıca soykırım fiillerinden veya üçüncü maddede belirtilen fiillerin herhangi birinden bir Devletin sorumluluğuyla ilgili" bir uyuşmazlık olup olmadığına bakmıştır. Böyle bir uyuşmazlığın tespiti için Divan, özellikle taraflar arasında teati edilen her türlü beyan ve belgenin yanı sıra çok taraflı ortamlarda yapılan teatileri de dikkate aldığını belirtir. Tarafların BM bünyesindeki çalışmalarındaki beyanlarına atıfla Divan, tarafların beyanlarının, Rakhine Eyaleti'nde Rohingya'larla ilgili olarak meydana geldiği iddia edilen olaylara ilişkin görüş ayrılıklarının varlığına işaret etmektedir. Divana göre hukuki ya da olgusal bir mesele üzerindeki anlaşmazlığın, hukuki görüş ya da çıkarların çatışmasının ya da bir tarafın iddiasına diğer tarafın bir şekilde karşı çıkmasının mutlaka açıkça ifade edilmesi gerekmemektedir. Bir tarafın pozisyonu ya da tutumu, o tarafın iddia edilen görüşü ne olursa olsun, çıkarım yoluyla tespit edilebilecektir¹⁸. Bunun yanında Divan Gambiya'nın 11 Ekim 2019 tarihli notasını da dikkate almıştır. Notada Gambiya, Myanmar'ın SS ve uluslararası örf âdet hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini sürekli olarak ihlal ettiğini ve Myanmar'ın bu yükümlülükleri uymak için gerekli tüm adımları atmasında ısrar ettiğini ifade etmiştir. Divana göre, bu nota Gambiya'nın Myanmar'ın görüşlerine, özellikle de Myanmar'ın Sözleşme kapsamındaki sorumluluğunu inkâr etmesine karşı olduğunu belirttiğine kanaat getirmiştir. Notanın atf yaptığı raporda yer alan iddiaların ciddiyeti ışığında Divan, Myanmar tarafından notaya cevap verilmemesinin Taraflar arasında bir ihtilafın varlığının bir başka göstergesi olabileceğini düşünmüştür zira bir ihtilafın varlığı, cevap verilmesi gereken durumlarda bir Devletin bir iddiaya cevap vermemesinden çıkarılabilecektir¹⁹. Divan bu gerekçelerle, taraflar arasında, SS md. 9 kapsamında bir ihtilafın bulunduğu karar vermiştir²⁰.

B. Gambiya'nın Başvuru Ehliyeti Sorunu

Divan ele aldığımız kararda uluslararası hukuk açısından hayli önemli bir konuda daha karar vermiştir. Bu, Gambiya'nın, iddia edilen olaylara dayanarak başvuruda bulunma hakkının bulunup bulunmadığı sorunudur. Ancak unutulmaması gereken nokta, burada başvurudan kastın esastan incelemeye geçme aşaması olarak kabul edilebilirlik anlamına değil, ihtiyati tedbir talebinde bulunma anlamına geldiğidir.

Myanmar, SS kapsamındaki bazı yükümlülüklerin *erga omnes partes* niteliği nedeniyle, Myanmar'ın bu yükümlülükleri uymasında Gambiya'nın menfaati olduğunu kabul etmiştir. Bununla birlikte Myanmar, Gambiya'nın, Myanmar'ın SS'yi ihlal ettiği iddiasıyla ilgili olarak, söz konusu ihlal iddialarından özel olarak etkilenmeksizin Divan nezdinde dava açma kapasitesine sahip olduğuna itiraz etmiştir. Myanmar, başka bir Devletin sorumluluğuna başvurup başvurmayacağına ve nihayetinde nasıl başvuracağına karar vermenin zarar gören Devletin hakkı olduğunu ve zarar görmeyen Devletlerin bu tür bir sorumluluğa başvurma hakkının ikincil mahiyette olduğunu savunmuştur. Myanmar, başvurunun konusunu oluşturan olaylardan özel olarak etkilenen Devlet olarak Bangladeş'in Myanmar'ın sorumluluğuna başvurma hakkına sahip Devlet olacağını, ancak Bangladeş'in SS md. 9'la ilgili olarak yaptığı beyan ışığında bunu yapmasının mümkün olmadığını ileri sürmüştür²¹. Divan, Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'ne Konulan Çekincelere İlişkin Danışma Görüşü'ne atf yapmıştır. Buna göre²²,

"böyle bir sözleşmede, sözleşmecî Devletlerin kendilerine ait herhangi bir menfaatleri yoktur; sadece, hep birlikte, ortak bir menfaatleri vardır, yani sözleşmenin varlık nedeni olan yüksek amaçların gerçekleştirilmesi. Sonuç olarak, bu tür bir sözleşmede Devletler için bireysel avantaj veya dezavantajlardan ya da haklar ve görevler arasında sözleşmeye dayalı mükemmel bir dengenin korunmasından söz edilemez. Sözleşme'ye ilham veren yüksek idealler, tarafların ortak iradesi sayesinde, tüm hükümlerinin temelini ve ölçüsünü oluşturur."

Divana göre, SS'ye taraf olan tüm Devletler, ortak değerleri ışığında, soykırım eylemlerinin önlenmesini ve bu eylemlerin gerçekleşmesi halinde faillerinin cezasız kalmamasını sağlamak konusunda ortak bir çıkara sahiptir. Bu ortak çıkar, söz konusu yükümlülüklerin herhangi bir taraf Devlet tarafından Sözleşme'ye taraf olan diğer tüm Devletlere karşı borçlu olduğu anlamına gelmektedir. Kovuşturma veya İfade Etme Yükümlülüğüne İlişkin Sorular davasındaki kararına²³ atf yapan Divan, bu kararda, İşkenceye

¹⁷ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.32-33.

¹⁸ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.26-27.

¹⁹ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.28.

²⁰ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.31.

²¹ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.39.

²² ICJ, Reservations to the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide Case (Advisory Opinion), 1951, ICJ Rep 15,23.

²³ ICJ, Questions Relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal) (Judgment), 2012, Rep.422.

Karşı Sözleşme’deki²⁴ ilgili hükümlerin SS’dekilere ‘benzer’ olduğuna karar verildiğini hatırlatır. Divan bu kararda, bu hükümlerin her bir taraf Devletin herhangi bir davada bunlara uymakta menfaati olması anlamında ‘*erga omnes partes* yükümlülükler’ olarak tanımlanabilecek yükümlülükler yarattığına karar vermiştir. Divana göre buradan, sadece özel olarak etkilenen bir Devletin değil, SS’ye taraf olan herhangi bir Devletin de, *erga omnes partes* yükümlülüklerine uymadığı iddiasının tespit edilmesi ve bu ihlalin sona erdirilmesi amacıyla başka bir taraf Devletin sorumluluğuna başvurabileceği sonucu çıkmaktadır²⁵. Dolayısıyla Gambiya’nın mevcut vakialar çerçevesinde Myanmar’a karşı Divana başvuru yapma yetkisi bulunmaktadır²⁶.

Divan, ara kararında, bazı ihtiyati tedbirlere oybirliğiyle karar vermiştir. Buna göre²⁷:

- (1) Myanmar, SS kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak, topraklarındaki Rohingya grubunun üyeleriyle ilgili olarak, Sözleşme’nin 2. maddesi kapsamına giren tüm fiillerin, bilhassa da aşağıda sayılan fiillerin işlenmesini önlemek için yetkisi dahilindeki tüm önlemleri alacaktır:
 - (a) grubun üyelerini öldürmek;
 - (b) grubun üyelerine ciddi bedensel veya zihinsel zarar vermek;
 - (c) grubun fiziksel olarak tamamen veya kısmen yok olmasına yol açacak yaşam koşullarını kasten dayatmak; ve
 - (d) grup içinde doğumları önlemeye yönelik tedbirler almak.
- (2) Myanmar, topraklarında bulunan Rohingya grubunun üyeleriyle ilgili olarak, ordusunun yanı sıra, onun tarafından yönlendirilebilecek veya desteklenebilecek herhangi bir düzensiz silahlı birliğin ve onun kontrolüne, yönlendirmesine veya etkisine tabi olabilecek herhangi bir kuruluşun ve kişinin yukarıdaki (1). fıkrada tanımlanan herhangi bir eylemde bulunmamasını veya soykırım işlemek için tertip düzenlememesini, soykırım işlemek için doğrudan ve alenen kışkırtmamasını, soykırım işlemeye teşebbüs etmemesini veya soykırımda suç ortaklığı yapmamasını sağlayacaktır.
- (3) Myanmar, SS’nin 2. maddesi kapsamındaki eylemlere ilişkin iddialarla ilgili delillerin yok edilmesini önlemek ve korunmasını sağlamak için etkili tedbirler alacaktır.
- (4) Myanmar, bu Kararın yürürlüğe girmesi için alınan tüm tedbirler hakkında, Karar tarihinden itibaren dört ay içinde ve daha sonra Divan tarafından dava hakkında nihai bir karar verilmeye kadar her altı ayda bir Divana bir rapor sunacaktır.

Bu karar oybirliğiyle verildiyse de başkan yardımcısı Xue Hanqin ayrıntılı oy yazısıyla çoğunluğun gerekçelerine dair bazı farklı görüşler ileri sürmüştür. Yargıcın²⁸ özellikle bir ifadesi bu çalışmanın odaklandığı hususlar bakımından önem arz etmektedir. Yargıca göre, Myanmar’ın Gambiya’nın başvuru statüsüyle ilgili olarak dayandığı argümanlar, Uluslararası Hukuk Komisyonu (UHK) tarafından kodifiye edildiği şekilde Devletin sorumluluğuna ilişkin mevcut uluslararası hukuk kurallarını, yani *lex lata*’yı yansıtmaktadır. Bu kurallar uyarınca, Devlet sorumluluğuna ilişkin kurallar çerçevesinde, Divan nezdinde bir Devletin sorumluluğunu gündeme getirme hakkına sahip olan Devlet, iddia edilen ihlallerden özel olarak etkilenen, zarar gören Devlettir. Yargıç Xue, Divanın bu kararda benimsediği tutumun, UHK’nin Devletin Uluslararası Hukuka Aykırı Eylemlerden Sorumluluğuna İlişkin Taslak Maddeleri’nin²⁹ zarar gören Devlet haricindeki bir Devlet tarafından sorumluluk iddiasında bulunulmasına ilişkin 48. maddesini sınıma tabi tutacağını söyleyerek şöyle devam etmektedir: “Sözleşme’nin bu istenmeyen yorumunun uygulamada ne kadar ileri gidebileceğini göreceğiz zira genel uluslararası hukuk ve Devlet uygulamaları üzerindeki yansımaları muhtemelen bu somut davanın çok ötesine uzanacaktır”³⁰.

III. ULUSLARARASI HUKUKA AYKIRI EYLEMLERİNDEN DOLAYI DEVLETİN SORUMLULUĞU

Hak sahibi ya da yükümlülüğü olan hukuk kişinin hakkı yerine getirmemesi ya da yükümlülüğü ihlal etmesi durumunda zorunlu olarak sorumluluk doğmaktadır³¹. 1953 yılında BM Genel Kurulu tarafından alınan kararda uluslararası barışın sürdürülmesi amacıyla Devletlerin sorumluluğuna ilişkin ilkelerin kodifiye edilmesi gerektiğine karar verilmiştir³². Uzun süren çalışmaların ardından 2001 yılında nihai metin kabul edilmiştir³³. Bu çalışma henüz sözleşme niteliği kazanmamış olsa da Taslak Maddeler’deki düzenlemeler Devletlerin sorumluluğuna ilişkin genel düzenlemelerdir³⁴.

²⁴ Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (adopted 10 December 1984, entered into force 26 June 1987), 1465 UNTS 85.

²⁵ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.41.

²⁶ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.42.

²⁷ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), prg.86.

²⁸ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Provisional Measures), Separate Opinion of Vice-President Xue.

²⁹ ILC, “Draft articles on Responsibility of States for internationally wrongful acts” (“Draft Articles”), UN Doc. A/RES/56/83 (2001), 53 UN GAOR Supp.(No.10)43, Supp.(No.10)A/56/10 (IV.E.1). Türkçe çeviri için bkz. ERKİNER, Hakan Hakkı: Devletin Haksız Fiilinden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu, On İki Levha, İstanbul 2010, s.307.

³⁰ ICJ, Application (Gambia v Myanmar), (Request for the Indication of Provisional Measures: Order), Separate Opinion of Vice-President Xue, prg.8.

³¹ UZUN, Elif: Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara 2016, s.5.

³² UNGA 72: A/RES/799 (VIII), (7 December 1953).

³³ ILC, “Draft articles”.

³⁴ SUCHARITKUL, Sompong: “State Responsibility and International Liability Under International Law”, Loyola of Los Angeles Int’l. & Comp. LJ, 18, 1996, s.832.

Belli bir kurala uymama durumunda sorumluluk, doğal olarak hem hukuki hem de cezai sonuçları kapsamaktadır. Uluslararası hukukta hukuki sorumluluk bakımından akdi sorumluluk ve hukuka aykırı eylemden kaynaklanan sorumluluk arasında fark bulunmamaktadır.³⁵ Bunun yanı sıra Taslak Maddeler'in hazırlanışı sırasında Devletin sorumluluğunun cezai sorumluluktan ayrı düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁶ Taslak Maddeler'in hazırlanış sürecinde 1976 tarihli metnin 19. maddesinde hukuka aykırı eylemler ve suçlar ayrımı kabul edilmiştir.³⁷ Ancak bu hususta fikir birliğinin oluşmaması sebebiyle Nihai Metinden suç kavramı çıkarılmış ve 40. maddede yeni bir düzenleme yapılmıştır.

Devletlerin egemenliği ilkesiyle çelişeceği için Devletler, Taslak Maddeler'deki Devletlerin cezai sorumluluğu düzenlemelerine karşı çıkmışlardır. Taslak Maddeler'deki düzenlemelere en büyük tepki bu hususa ilişkin olmuştur.³⁸ Bu tepki Devletlerin suç işleyemeyeceği düşüncesine değil Devletlerin cezalandırılmayacağı düşüncesine dayanmaktadır. Cezai sorumluluğun kabul edilmesi durumunda bir cezanın çektirilmesi gündeme gelmektedir. Ancak Devletlerin herhangi bir cezaya mahkûm edilmesi söz konusu olamaz, dolayısıyla cezai sorumluluk sadece bireyler için uygulanabilmektedir. Bu husus da uluslararası ceza hukuku kapsamında ele alınmaktadır; nitekim bireylerin uluslararası suçlardan doğan cezai sorumlulukları ayrıca düzenlenmiştir.³⁹ Dolayısıyla Uluslararası Ceza Mahkemesinin düzenlemesi de bireylerin cezai sorumluluğuyla sınırlı tutulmuştur.

Genel olarak Taslak Maddeler'e göre Devletin sorumluluğunun doğmasının iki unsuru bulunmaktadır: uluslararası hukuka aykırı eylem (md. 1) ve hukuka aykırı eylemin Devlete isnat edilebilmesi (md. 2). Uluslararası hukuktaki sorumluluk düşüncesi, klasik sorumluluk anlayışında zarar verenin zarar verdiği kişinin zararını karşılaması düşüncesinden uzaktır. Uluslararası sorumlulukta amaç uluslararası toplumun menfaatinin korunması olduğu için klasik sorumluluk anlayışındaki zarar ile zarar gören ve zarar veren arasındaki sorumluluk ilişkisi burada farklı bir şekilde ele alınmakta; asıl amaç uluslararası toplumun menfaatini korumak olduğundan zarar da sorumluluğun unsuru olarak görülmemektedir.⁴⁰

Uluslararası sorumluluğun kaynağı uluslararası antlaşmalar, örf âdet hukuku kuralları, yargı kararları ya da Güvenlik Konseyi'nin kararları olabilir. Sorumluluk için kaynağın ne olduğuna bakılmaksızın hukuka aykırı eylemin Devlete atfediliyor olması yeterlidir.⁴¹

Ayrıca sorumluluk iddiasında sadece uluslararası hukuk kişileri bulunabilir ki bunların da uluslararası hukuka aykırı eylemden etkilenmiş olmaları gerekir. Bu kuralın istisnası, uluslararası emredici hukuk kuralına (*jus cogens*) aykırılık iddiasıdır. Taslak Maddeler'in ikinci ve üçüncü bölümlerinde Devletlerin uluslararası hukukun emredici kurallarına aykırılıktan sorumluluğu düzenlenmiştir. Emredici kurallara aykırılık nedeniyle sorumluluk, klasik sorumluluk anlayışından farklı olarak uluslararası toplumun çıkarlarının bulunduğu, uluslararası kamu düzeninin korunmasının amaçlandığı bir anlayışa dayanmaktadır.⁴² Emredici kurallara aykırılıktan kaynaklanan sorumluluk özel olarak düzenlenmiştir. Bu özellik hem emredici kurallara aykırılıktan kaynaklanan sorumluluk özel olarak düzenlenmiştir. Bu özellik hem emredici kurallara aykırılıktan kaynaklanan sorumluluk özel olarak düzenlenmiştir. Bu özellik hem emredici kurallara aykırılıktan kaynaklanan sorumluluk özel olarak düzenlenmiştir. Bu özellik hem emredici kurallara aykırılıktan kaynaklanan sorumluluk özel olarak düzenlenmiştir.

Uluslararası sorumluluğun tespit edilmesi durumunda, ihlal edilen yükümlülüğü yerine getirme yükümlülüğü devam eder.⁴⁴ Sorumluluğun tespiti sorumlu Devleti yükümlülüğü yerine getirme yükümlülüğünden kurtarmaz. Taslak Maddeler'e göre sorumluluğu bulunan Devlet, öncelikle ihlale derhal son vermeli ve ihlalin tekrar edilmemesi için güvence vermelidir.⁴⁵ Durdurmayla devam eden davranışa odaklanılmış, bunun bir an önce sona erdirilmesi amaçlanmıştır. Tekrar etmemeye uluslararası ilişkinin devam etmesi, uluslararası toplumun kamu düzeninin bozulmaması için güvenin yeniden tesisine ilgilidir. Tekrar etmeme güvencesi potansiyel ihlallerle ilgilidir, burada zararın telafisinden ziyade önlenmesine

³⁵ Case concerning the difference between New Zealand and France concerning the interpretation or application of two agreements, concluded on 9 July 1986 between the two States and which related to the problems arising from the Rainbow Warrior Affair 1990 20 RIAA 215 prg.75.

³⁶ ILC, "International Responsibility: Second Report by F. V. Garcia Amador, Special Rapporteur", UN Doc. A/CN.4/106 s.105.

³⁷ ILC, "Report of the International Law Commission on the Work of its Twenty-eighth Session" (3 May-23 July 1976), UN Doc. A/CN.4/SER.A/1976/Add.1, 95. Ayrıca bkz. DUPUY, Pierre-Marie: "The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution?", Michigan Journal of International Law, 11(1), 1989, s.107.

³⁸ Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts with Commentaries, Report of International Law Commission on the work of its fifty-third session, General Assembly Official Records, Fifty sixth session, Supplement No. 10, A/56/10, s.43-365; Komisyondaki tartışmalar için bkz. Report of the International Law Commission on the work of its fifty second session, 2000, UN Doc A/55/10, s.42-7; UZUN, s.19; ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin: Uluslararası Hukukun Emredici Normlarından Doğan Yükümlülüklerin Ciddi İhlallerinden Devletin Sorumluluğu, Yetkin Yayınları, Ankara 2012, s.52; PİRİM, Ceren Zeynep: Uluslararası Hukukta Devletin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu, Turhan Kitabevi, Ankara 2022, s.67-69.

³⁹ Rome Statute of the International Criminal Court (adp. 17 July 1998, entered into force 1 July 2002), 2187 UNTS 3.

⁴⁰ ERTUĞRUL, s.34.; UZUN, s.35-36.; ERKİNER, s.109. Aksi görüş için bkz: PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 2019, s.159 vd.

⁴¹ COUVREUR, Philippe: The International Court of Justice and the Effectiveness of International Law, Brill, Leiden/Boston 2017, s.210.

⁴² ERTUĞRUL, s.23.

⁴³ ERTUĞRUL, s.24.

⁴⁴ ILC, "Draft articles", Art 29.

⁴⁵ ILC, "Draft articles", Art 30.

odaklanılmıştır⁴⁶.

Giderim yükümlülüğüne bir örf âdet hukuku kuralıdır⁴⁷. Zarar veren Devletin zararı telafi etmesi gerekir⁴⁸. Giderimde ilk olarak, mümkünse, eski hale getirme sağlanmalıdır. Özellikle emredici hukuk kurallarının ihlalinde bu husus önemlidir. Bu kuralların ihlali şarta bağlı olmaksızın objektif olarak hukuka aykırı olacaktır. Bunun nedeni uluslararası toplumu koruma ihtiyacıdır. İhlal ve giderimin uyumu bir bütün olarak uluslararası toplumla ilgili görülmektedir. Özellikle saldırı, soykırım, ciddi insan hakları ihlalleri öncelikle eski hale getirmeyi gerektirir. Zararın parasal olarak giderimi ikinci plandadır. Ancak soykırım ve insan hakları ihlallerinin belli bir seviyeye ulaşması ve eski hale getirmenin mümkün olmaması durumunda tazminat ya da tatmin seçenekleri uygulanabilir⁴⁹.

A. Uluslararası Hukuka Aykırı Eylem

Devletlerin uluslararası sorumluluğunun doğmasının birinci koşulu uluslararası hukuka aykırı bir eylemin varlığıdır⁵⁰. Bu koşulun sağlanması için öncelikle eylem olmalı; ikinci olarak da eylem uluslararası bir kurala aykırılık oluşturmalıdır. Eylem, Devletin yapma ya da kaçınma şeklindeki eylemlerinin birleşiminden doğabilir⁵¹. Eylemden genellikle yapma eylemi anlaşılmaktadır. Ancak uluslararası uyuşmazlıklarda genellikle sorumluluk doğuran eylem kaçınma eylemlerinden, yani Devletin yapması gereken eylemi yapmamasından doğmaktadır⁵². Bu eylemler bir kere yapılmakla biten ya da süreklilik arz eden eylemler olabileceği gibi⁵³ birden çok eylemin bir araya gelmesiyle oluşan bileşik eylemler de olabilir⁵⁴. SS md. 2'ye göre soykırım eyleminin oluşması için birden çok eylem bir araya gelmelidir. Hukuka aykırı eylemin oluşmasının diğer unsuruya Devletin bir uluslararası yükümlülüğünün olmasıdır⁵⁵. Yukarıda bahsedildiği gibi uluslararası yükümlülüğün kaynağının ne olduğu, sorumluluğun doğması açısından önem taşımaz; önemli olan sorumluluğuna gidilecek Devletin, eylemin gerçekleştiği anda o uluslararası yükümlülükle bağlı olmasıdır⁵⁶. Ancak uluslararası sorumluluğun kaynakları arasındaki hiyerarşik ilişkiye bakılabilir. Soykırım eylemi özel olarak SS'de düzenlenmiş olmakla birlikte uluslararası hukuk kaynaklarının hiyerarşik ilişkisinde uluslararası hukukun emredici kuralları ve *erga omnes* nitelikli kuralların en üstte yer aldığı ve soykırım yasağının bu nitelikte olduğu tartışmasız bir şekilde kabul edilmektedir⁵⁷. Nitekim *Barcelona Traction* Davasında UAD uluslararası emredici hükümlerden kaynaklanan yükümlülüğü diğer yükümlülüklerden ayırmıştır⁵⁸. Devletlerin uluslararası toplumun geneline karşı olan yükümlülükleri ile devletlerin başka devletlere karşı olan ve diplomatik koruma çevresinde değerlendirilecek yükümlülükleri arasında temel bir ayırım yapılmalıdır. Doğaları itibarıyla ilk yükümlülükler tüm devletleri ilgilendirir, bu hakların öneminden ötürü bütün devletlerin bu hakların korunuyor olmasından hukuki menfaatleri olduğu kabul edilebilir, bundan kaynaklanan yükümlülükler *erga omnes* yükümlülüklerdir⁵⁹.

Myanmar, SS'yi 30 Aralık 1949 tarihinde imzalamış, 14 Mart 1956 tarihinde onaylamıştır. Sözleşmenin ihlal edilmesi durumunda UAD'nin yetkili olacağını düzenleyen 9. maddeye Myanmar tarafından herhangi bir çekince konulmamıştır⁶⁰. BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği (OHCHR) tarafından kurulan Misyona inceleme ve değerlendirme raporlarında, Myanmar tarafından sivil halka yönelik yapılan davranışların soykırım eylemini oluşturduğu belirtilmiştir⁶¹. Divanın Gambiya'nın başvurusuna karşı ilk itirazlar kapsamında verdiği kararda da OHCHR tarafından kurulan⁶² bağımsız Misyona 2018 ve 2019 yıllarında Myanmar'daki olaylara ilişkin hazırladığı raporlara ve bu raporlardaki soykırım eylemine ilişkin tespit ve Devletlerin sorumluluğuna ilişkin belirtilen ifadelere yer verilmiştir⁶³.

⁴⁶ UZUN, s.95.

⁴⁷ ERTUĞRUL, s.62.

⁴⁸ ILC, "Draft articles", Art 31.

⁴⁹ ERKİNER, s.202-203.

⁵⁰ ILC, "Draft articles", Art 1.

⁵¹ UZUN, s.37.

⁵² UZUN, s.38.

⁵³ ILC, "Draft articles", Art.14.

⁵⁴ ILC, "Draft articles", Art.15.

⁵⁵ ILC, "Draft articles", Art.12.

⁵⁶ COUVREUR, s.211; UZUN, s.42-43; ILC, "Draft articles", Art 12 ve 13.

⁵⁷ NOVINEC, Simona: State Responsibility for Genocide: ICJ Ruling in Bosnia and Herzegovina's Genocide Case, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Undergraduate Thesis, 2011, s.25-36; MILANOVIĆ, Marko: "State Responsibility for Genocide" The European Journal of International Law, 17(3), 2006, s.563-564; UKABIALA, Nawi/PICKARD, Duncan/YAMAMOTO, Alyssa: "Erga Omnes Parties before the International Court of Justice: From Standing to Judgment on the Merits", ILSA Journal of International and Comparative Law, 27(2), 2021, s.239.

⁵⁸ Barcelona Traction Davası, (Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited), 1970, s.32; PİRİM, s.72.

⁵⁹ ERKİNER, s.279.

⁶⁰ BECKER, Michael: "The Situation of the Rohingya: Is There a Role for the International Court of Justice?", University of Cambridge Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series:2-3, Paper No:25, 2019; GUNAWAN, Yordan/WHISLER REFISYANTI, Sonya/MUFIDA, Aliza/TAKARUB, Kukuh Derajat/NUR, Aisah: "Jurisdiction of International Court of Justice (ICJ) Over the Genocide Violations: with Special References to Rohingya Case", Fiat Justitia: Jurnal Ilmu Hukum, 14(4), 2020, s.327.

⁶¹ OHCHR, "Report of the independent international fact-finding mission on Myanmar", (12 September 2018), UN Doc A/HRC/39/64; OHCHR, "Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar", (5 August 2019), UN Doc A/HRC/42/CRP.3.

⁶² OHCHR, "Resolution adopted by the Human Rights Council on 24 March 2017", (3 April 2017), UN Doc A/HRC/RES/34/22.

⁶³ ICJ, Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) (Preliminary Objections: Judgment), 2022, ICJ Rep 477, prg.54-77.

Misyon, görevi gereği 2011'den bu yana Kachin, Rakhine ve Shan eyaletlerindeki duruma odaklanmıştır⁶⁴. Misyon, Myanmar'daki olayları, mevcut uluslararası insan hakları hukuku, uluslararası insancıl hukuk ve uluslararası ceza hukuku ışığında değerlendirmiştir. Kachin ve Shan eyaletlerindeki uluslararası olmayan silahlı çatışmaların yanı sıra, Arakan Rohingya Kurtuluş Ordusu (ARSA) ile Myanmar güvenlik güçleri arasında Rakhine Eyaleti'ndeki şiddetin en azından 2017'den bu yana uluslararası olmayan bir silahlı çatışma oluşturduğunu belirtmiştir⁶⁵. Misyon; Kachin, Rakhine ve Shan eyaletlerinde tutarlı ciddi insan hakları ihlallerini (cinsel istismar, yaralama, öldürme, insan onurunu aşağılama, mala zarar verme) tespit etmiştir⁶⁶. Myanmar'daki insan hakları ihlalleri 2001 yılından itibaren BM Genel Kurulunun da gündemindedir ve bu hususa uluslararası toplumun dikkati çekilmeye çalışılmaktadır⁶⁷. Ayrıca Misyon, insan hakları ihlallerinin yanı sıra soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarının olduğu yönünde değerlendirme yapmıştır⁶⁸. Bu eylemlerin esas olarak Myanmar güvenlik güçleri, özellikle de ordu tarafından gerçekleştirildiğini belirtmiştir⁶⁹. Eylemlerin sistematik olduğu ve yetkililer tarafından desteklendiği tespit edilmiştir⁷⁰.

Misyon tarafından 2019 yılında ikinci bir rapor kaleme alınmıştır. Raporla Myanmar askerî güçlerinin ekonomik gelirleri ve Devletin hukuka aykırı eylemler nedeniyle sorumluluğu üzerinde durulmuştur. Değerlendirme yapılırken uluslararası insan hakları, insancıl hukuk ve Devletlerin sorumluluğuna ilişkin genel kurallar esas alınmıştır⁷¹. Uluslararası insan hakları hukukuna göre Devletlerin kendi ülkesinde yaşayan insanların haklarını korumaları gerektiği, insan haklarına aykırı davranışları gerektirdiği belirtilmiştir; bunun askerî personelin ve özel teşebbüslerin eylemlerinden korumayı da içerdiği vurgulanmıştır. Özellikle zorla çalıştırma, keyfi ve yasadışı olarak ücretten yoksun bırakma hususlarında Devletin sorumluluğu olduğu BM'nin ilgili sözleşmeleri ve ilkeleri belirtilerek altı çizilmiştir⁷².

İnsancıl hukuk bakımından da 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin⁷³ ortak 1. maddesi ve Uluslararası Kızılhaç Komitesinin ortak 1. maddeyle ilgili yorumu referans gösterilerek savaş ya da barış zamanında insancıl hukuka aykırı olarak kullanılacak silahların sevk edilmemesi gerektiği, bunun Devletlerin uluslararası insancıl hukuka göre yükümlülüğü olduğu belirtilmiştir⁷⁴. Ayrıca Silah Ticareti Andlaşması⁷⁵ md. 6'ya göre de soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri'ne aykırı eylemlerin işleneceğinin bilinmesi halinde silah sevkiyatının yasak olduğuna yer verilmiştir⁷⁶. Raporun sonuç kısmında da Misyon, en az 45 özel teşebbüsün Tatmadaw'ın (Myanmar silahlı kuvvetleri) soykırım eylemlerine yardım amacıyla mali ve askerî yardımda bulunduğunu belirtmiştir⁷⁷.

Bu iki rapor hem Gambiya'nın Myanmar aleyhine Divana başvurusunda kullanılmış hem de Divan tarafından 2022 yılında verilen kararda Myanmar'da meydana gelen olayların ortaya konulması açısından değerlendirilmiştir⁷⁸. Raporlardaki incelemeler göz önüne alındığında Myanmar, eylemlerinin uluslararası insan hakları sözleşmelerinin yanı sıra insancıl hukukun örf âdet hukuku kuralları ile tarafı olduğu SS'ye aykırı davranıştır.

B. Hukuka Aykırı Eylemin Devlete İsnat Edilebilirliği

Uluslararası sorumluluğunun ikinci unsuru uluslararası hukuka aykırı eylemin Devlete isnat edilebilmesidir⁷⁹. Devlet soyut bir kavram olduğu için hangi insanların eylemlerinin Devletin eylemi olarak

⁶⁴ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.4-5.

⁶⁵ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.10.

⁶⁶ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.39,62 ve 79. Ayrıca Myanmar silahlı kuvvetlerinin cinsel saldırıyı silah olarak kullandığı da belirtilmektedir: CACERES-SOLARI, Andrés H: "The Gambia vs The Union of Myanmar under the Genocide Convention A Case Doomed to Fail", Hague Yearbook of International Law, 34, 2021, s.210.

⁶⁷ UNGA Res 56/231 (24 December 2001). Ayrıca bkz. ERNAWATI, Eci: State Responsibility of Myanmar Government Toward Rohingya Case in The Perspective of International Human Rights Laws, Islamic University of Indonesia Yogyakarta, International Program Faculty of Law, Bachelor Thesis, 2013, s.86.

⁶⁸ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.83-89.

⁶⁹ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.90-93.

⁷⁰ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.94.

⁷¹ OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.19.

⁷² OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.20-26. Ayr. bkz: International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (adopted 16 December 1966, entered into force 3 January 1976), 993 UNTS 3; UNCHR, "Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations 'Protect, Respect and Remedy' Framework", (21 March 2011), UN Doc A/HRC/17/31.

⁷³ Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded and sick in armed forces in the field (adopted 12 August 1949, entered into force 21 October 1950), 75 UNTS 31; Geneva Convention for the amelioration of the condition of the wounded, sick and shipwrecked members of the armed forces at sea (adopted 12 August 1949, entered into force 21 October 1950) 75 UNTS 85; Geneva Convention relative to the treatment of prisoners of war (adopted 12 August 1949, entered into force 21 October 1950), 75 UNTS 135; Geneva Convention relative to the protection of civilian persons in time of war (adopted 12 Aug 1949, entered into force 21 Oct 1950), 75 UNTS 287.

⁷⁴ OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.29. Ayr. bkz.: HENCKAERTS, Jean-Marie: "Article 1 – Respect for the Convention" in Dörmann, Knut/Lijnzaad, Liesbeth/Sassòli, Marco/Spoerri, Philip (ed.), Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field (CUP 2016), prg.162.

⁷⁵ Arms Trade Treaty (adopted 2 April 2013, entered into force 24 December 2014), 3013 UNTS 269; Gambiya Sözleşme'nin tarafidir ancak Myanmar BM üyesi olmasına rağmen Sözleşme'ye taraf değildir.

⁷⁶ OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.30.

⁷⁷ OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.180, 191.

⁷⁸ Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) (Preliminary Objections: Judgment), prg.65-9, 72-3, 76.

⁷⁹ ILC, "Draft articles", Art 2/a.

kabul edileceğini belirlemek gerekir. 1901 tarihli bir dizi hakem kararında Devlet görevlileri tarafından gerçekleştirilen uluslararası hukuka aykırı eylemlerin Devletin uluslararası sorumluluğunu doğuracağı ve bunun evrensel olarak kabul edilmiş uluslararası hukuk ilkesi olduğu belirtilmiştir⁸⁰. Dolayısıyla Devlete isnat edilecek eylemler Devlet adına hareket eden kişilerin eylemleridir. İç hukuka göre devlet adına hareket eden her kişi ya da birim bu kapsama girmektedir⁸¹. Devlet görevlileri yasama, yürütme ya da yargı görevini yerine getirirken uluslararası hukuka aykırı bir eylemde bulunabilir ya da uluslararası hukuka göre yükümlülüğü bulunan eylemi yapmaktan kaçınabilir. Bu iki durumda da sorumluluk doğrudan devlete isnat edilir⁸².

Alt düzey Devlet memurlarının ve özellikle askerî personelin Devletin kendisine verdiği yetkiyi aşması durumunda sorumluluğunun doğup doğmayacağı konusunda Devletin bu eylemlerden sorumlu tutulacağı sonucuna varılmıştır⁸³. Ayrıca Devletin resmi görevlisi olmasalar dahi Devletten aldıkları talimatla ya da onun bilgisi dâhilinde hareket eden bireylerin eylemlerinden de Devletler sorumlu tutulur⁸⁴. Özel kişilerin eylemlerinden kural olarak Devletin sorumlu tutulması mümkün olmasa da Devletin gerekli önlemleri almamış olması durumunda ihmal suretiyle bu davranışlardan sorumlu olacağı kabul edilmektedir⁸⁵.

Burada Devletin doğrudan kendisine ait olmasa bile hukuka aykırı eylemler üzerindeki kontrol ve yönlendirmeden de sorumlu tutulması gerektiğini de vurgulamak gerekir. Bu husus Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Dava⁸⁶ ile Nikaragua'daki ve Nikaragua'ya Karşı Askerî ve Yarı Askerî Faaliyetler Davası⁸⁷ kararlarında tartışılmıştır. Devletin uluslararası hukuka aykırı eylemler üzerindeki etkin kontrol ya da genel kontrolü üzerinde durulmuştur⁸⁸. Divan, ABD ajanlarının operasyonun hazırlanması ve idare edilmesinde sorumluluğuna karar vermiş ancak insan hakları ihlallerini teşkil eden eylemlerin talimatı ve tavsiyesi hususunun ispat edilmediğini belirtmiştir. Burada ABD ajanlarının kontrolünün etkin kontrol olmadığını, bu ajanların desteği olmasa dahi bu suçların işlenebileceği belirtilmiştir⁸⁹. Soykırım Sözleşmesi'nin Uygulanmasına İlişkin Dava'da⁹⁰ da soykırım suçunu işleyen kişi ya da grupların Devlete tamamen bağlılığı aranmıştır. Divan, Devletin genel kontrolünün eylemlerin Devlete isnat edilmesi için yeterli olmadığını belirtmiş bunun için etkin kontrol olması gerektiği yönünde içtihat oluşturmuştur⁹¹.

Başvuruya konu olayda Myanmar tarafından belli bir grubun vatandaşlıktan çıkarılmaya, belli bir bölgede yaşamaya zorlanmaya ve sistematik olarak insan hakları ihlallerine maruz kaldıkları görülmektedir⁹². Yine 2019 yılında Misyon tarafından hazırlanan raporda da Devletin üst düzey yetkililerinin insan hakları ve insancıl hukuk kurallarını ihlal ettikleri belirtilmiştir. Buna göre Myanmar polis teşkilatı, NaSaKa (2013'te kaldırılan sınır bölgesi mülteci kontrol birimi) ve Sınır Muhafızları Raknine'de; Tatmadaw Kachin'de anılan suçların faileri olmuşlardır⁹³. Raporda, Myanmar ordusunun üst düzey generallerinin soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları nedeniyle uluslararası bir ceza mahkemesinde soruşturulması ve yargılanması da dâhil olmak üzere⁹⁴ somut tavsiyelerde bulunulmuştur⁹⁵. Bir başka önemli husus da 2018 yılındaki raporun hazırlanmasından sonra Misyon tarafından Myanmar Devletine raporun sunulmasına ve bu hususta tedbir alması gerektiği belirtilmesine rağmen yetkililer tarafından herhangi bir cevabın verilmemiş olmasıdır⁹⁶.

Ayrıca raporda Devletlerin sadece yapma eyleminden değil doğrudan kendine ait olmayan uluslararası hukuka aykırı eylemleri durdurma ve soruşturma görevi olduğuna da yer verilmiştir⁹⁷. Nitekim

⁸⁰ Akt. ILC, "Third Report on State Responsibility by Special Rapporteur by Roberto Ago", 1971, UN Doc A/CN.4/246 and Add.1-3, prg.124.

⁸¹ ERKİNER, s.123.; Claim of the Salvador Commercial Company ("El Triunfo Company") 8 May 1902 VOLUME XV pp. 467-479,

⁸² ILC, "Draft articles", Art 3.

⁸³ ILC, "Draft articles", Art 7.

⁸⁴ ILC, "Draft articles", Art 8.; UZUN, s.63.

⁸⁵ ERKİNER, s.121.

⁸⁶ ICJ, Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)*, Preliminary Objections (Yugoslavia v. Bosnia and Herzegovina) (Judgment), 2003, 7.

⁸⁷ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America) (Jurisdiction and Admissibility: Judgment), 1984, s.392.

⁸⁸ ABASS, Ademola: "Proving State Responsibility for Genocide: The ICJ in Bosnia v. Serbia and the International Commission of Inquiry for Darfur", Fordham International Law Journal, 31(4), 2007, s.893-895.

⁸⁹ ICJ, Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Advisory Opinions and Orders, 1986, prg.99.

⁹⁰ ICJ, Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro) (Judgment), 2007, 43.

⁹¹ ERKİNER, s.138-141; ECYM'nin *Tadić* Kararında Mahkeme etkin kontrol yöntemi yerine genel kontrol yöntemini kullanmıştır. CASSESE, Antonio: "The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia" The European Journal of International Law, 18(4), 2007, s.650 vd.

⁹² URAZ, s.29-50.

⁹³ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.91.

⁹⁴ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.105.

⁹⁵ OHCHR, "Report ... on Myanmar", prg.100-117.

⁹⁶ OHCHR, "Independent ... on Myanmar", prg.15.

⁹⁷ ZERK, Jennifer: "Corporate Liability for Gross Human Rights Abuses: Towards a Fairer and More Effective System of Domestic Law Remedies - A Report Prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights", 2012; OHCHR, s.54.

SS kapsamında Devletin önleme ve cezalandırma sorumluluğu bulunmaktadır⁹⁸. Yukarıdaki başlıkta da açıklandığı üzere Devletlerin uluslararası hukuka aykırı davranmama yükümlülüğü olduğu gibi, kendi ülkelerinin sınırları içinde bu eylemlerin ortaya çıkmasını engelleme yükümlülükleri de vardır.

C. Uluslararası Sorumluluğu İleri Sürme Ehliyeti

Uluslararası hukukun emredici kuralları uluslararası toplumun kamu düzeni kuralları olarak görülmektedir. Bu nedenle bu kurallar tüm Devletler için bağlayıcıdır. Devletler bu kuralları bertaraf etmek için herhangi bir anlaşma yapamazlar ve hukuka aykırılığı ortadan kaldıran durumlara uluslararası hukukun emredici kurallarına aykırılık nedeniyle yükümlülüklerinden kurtulmak için başvuramazlar⁹⁹. Taslak Maddeler’de, uluslararası hukukun emredici kurallarından doğan yükümlülüklerin ciddi ihlalleri için farklı sonuçlar yüklenmiştir. Uluslararası hukukun emredici kurallarının ciddi bir şekilde ihlal edilmesi uluslararası toplumun tümünün tepkisine yol açacaktır. Bu tepkinin doğrudan zarar gören Devletin tepkisinden daha ağır olduğu düşünülmektedir. Buradaki tepki doğrudan zarar görmeyen Devletin yükümlülükleriyle ilgilidir; doğrudan zarar görmeyen Devletin ya da doğrudan zarar gören Devletin haklarıyla ilgili değildir¹⁰⁰. Dolayısıyla zarar ve kusur, uluslararası sorumluluğun unsurları olarak görülmemektedir, bir bütün olarak tüm Devletlerin uluslararası toplumun menfaatine saygı yükümlülüğü vardır.

Uluslararası hukukun emredici kurallarından doğan yükümlülüklerin ciddi ihlalleri nedeniyle sorumluluğa başvurma Taslak Maddeler’in 48. maddesinde düzenlenmiştir. Doğrudan zarar görmeyen Devletlerin hakları şu şekildedir: sorumlu Devletten uluslararası hukuka aykırı eyleme son verilmesini isteme, hukuka aykırı eylemin tekrar edilemeyeceğine ilişkin güvence ve garantiler isteme ve zarar gören ya da ihlal edilen yükümlülükten yararlananlar lehine giderim yükümlülüğünün yerine getirilmesini isteme¹⁰¹. Bu düzenleme özellikle soykırım gibi eylemlerin önlenmesi için önemli bir araç olarak görülmektedir¹⁰².

Yukarıda anılan OHCHR Misyonu tarafından hazırlanan rapordaki “hesap sorma sorumluluğu uluslararası toplumdan gelmelidir”¹⁰³ ifadesine Divan kararında da aynen yer verilmiştir¹⁰⁴. 2019 yılındaki rapordaysa Devletin sorumluluğuyla ilgili ayrıca bir başlık açılmış ve Taslak Maddeler’in 40. maddesine atf yapılmıştır¹⁰⁵. Rapor göre; bir Devlet genel uluslararası hukukun emredici kurallarını ağır ve/veya sistematik olarak ihlal ettiğinde, diğer Devletler bu durumun sürdürülmesine (ihlal durmuş olsa bile) yardım etmemeli ve durumun yasal yollardan sona erdirilmesi için işbirliği yapmalıdır. Genel uluslararası hukukun emredici kuralları arasında insanlığa karşı suçlar, işkence, soykırım, ırk ayrımcılığı, *apartheid* ve kölelik yer alır. Bunlar aynı zamanda *erga omnes* niteliktedir¹⁰⁶.

Divan kararında uluslararası hukukun emredici kurallarına ifadesine yer verilmemiş, ancak *erga omnes* yükümlülüğün ihlali üzerinde durulmuştur. Divanın önceki kararlarında *erga omnes* yükümlülük,

“Bir Devletin bir bütün olarak uluslararası topluma karşı olan yükümlülükleri... mahiyetleri itibarıyla bütün Devletleri ilgilendirir. Söz konusu hakların önemi göz önüne alındığında, bu hakların korunmasında bütün Devletlerin hukuki menfaatleri olduğu söylenebilir; bunlar *erga omnes* yükümlülüklerdir... Bu yükümlülükler, çağdaş uluslararası hukukta saldırgan eylemlerin veya soykırımın yasaklanmasından, kölelikten ve ırk ayrımcılığından korunmak da dahil olmak üzere insanların temel haklarıyla ilgili ilke ve kurallardan da kaynaklanabilir”

şeklinde yer almıştır¹⁰⁷. *Erga omnes* yükümlülüğün iki özelliği bulunmaktadır: evrensellik ve dayanışma. Evrensellik bunun bütün Devletler için bağlayıcılığı ifade ederken, dayanışma uygulamayla ilgilidir¹⁰⁸. Dolayısıyla *erga omnes* nitelikte bir kuralın ihlal edilmesi, uluslararası hukukun emredici kuralları gibi uluslararası toplumun kamu düzeniyle ilgilidir ve Devlet egemenliğini sınırlamaktadır¹⁰⁹. Bu nedenle ihlalden özel olarak etkilenen Devlet dışında diğer Devletlerin de dava açma hakkı bulunmaktadır.

⁹⁸ WALLER, James: *Confronting Evil Engaging Our Responsibility to Prevent Genocide*, OUP, Oxford 2016, s.137.

⁹⁹ ILC, “Draft articles”, Art 26.

¹⁰⁰ ERTUĞRUL, s.53. Bazı yazarlar tarafından soykırım ve etnik temizlik eylemlerinin insanlığın ortak değerlerini tehdit etmeleri nedeniyle koruma sorumluluğunun işletilerek engellenmesi gerektiği de ileri sürülmektedir. Bkz. WELSH, Jennifer M./BANDA, Maria: “International Law and the Responsibility to Protect: Clarifying or Expanding States’ Responsibilities?” *Global Responsibility to Protect*, 2, 2010 s.218; MENNECKE, Martin/STENSURUD, Ellen E: “The Failure of the International Community to Apply R2P and Atrocity Prevention in Myanmar”, *Global Responsibility to Protect*, 13, 2021, s.111-130. Ancak koruma sorumluluğu doktriniyle ilgili herhangi bir konsensüs de oluşmuş değildir; bkz. DOUGLAS, Sarah: “Preventing Genocide: Reigniting the Staying Power of the Convention”, *Dalhousie Journal of Legal Studies*, 29, 2020, s.89-90.

¹⁰¹ BACHMAN, Jeffrey S: *The Politics of Genocide From the Genocide Convention to the Responsibility to Protect*, Rutgers University Press 2022, s.73; ERTUĞRUL, s.60.

¹⁰² PEZZANO, Luciano: “Towards a Judicial R2P: The International Court of Justice and the Obligation to Prevent Genocide in The Gambia v. Myanmar Case”, *Global Responsibility to Protect*, 25, 2023, s.334.

¹⁰³ OHCHR, “Report ... on Myanmar”, prg.98.

¹⁰⁴ Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) (Preliminary Objections: Judgment), prg.66.

¹⁰⁵ OHCHR, “Independent ... on Myanmar”, prg.36.

¹⁰⁶ BAŞLAR, Kemal: “Uluslararası Hukukta ‘Erga Omnes’ Kavramı”, *Milletlerarası Hukuk Bülteni*, 22, 2002, s.98; KAYGUSUZ AKBAY, Mehtap: “Gambiya/Myanmar Davasında Önemli Bir Aşama: Uluslararası Adalet Divanı’nın Geçici Önlemler Kararı”, *HHFD*, 10(1), 2020, s.282.

¹⁰⁷ ICJ, *Barcelona Traction, Light and Power Company, Limited (Belgium v. Spain)*, (Judgment), 1970, ICJ Rep 3, prg.33-34. Benzer ifadeler için bkz. *East Timor (Portugal v. Australia)*, (Judgment), 1995, ICJ Rep 90, prg.29. Ayr. bkz. HAMID, Abdul Hafur: “The Rohingya Genocide Case (The Gambia v Myanmar): Breach of Obligations Erga Omnes Parties and the Issue of Standing” *IJUM Law Journal*, 29(1), 2021, s.38.

¹⁰⁸ ERTUĞRUL, s.115.

¹⁰⁹ ERTUĞRUL, s.117.

Soykırım eyleminin de *erga omnes* niteliği tartışmasız olarak kabul edilmektedir. SS md. 1 ile de Devletler soykırım eylemini önleme ve cezalandırma yükümlüğü altına girmişlerdir. Burada Devletin sorumluluğunu doğuran eylem soykırım suçunun işlenmesi değil bunun önlenmemesi ya da cezalandırılmamasıdır¹¹⁰. Nitekim Soykırım Sözleşmesi'nin Uygulanması Kararı'nda da UAD bu gerekçeyle sorumluluğa karar vermiştir¹¹¹.

Sonuç olarak Gambiya'nın başvurusuyla ilgili olarak 2022 tarihli kararda da belirtildiği üzere¹¹² Gambiya Myanmar'a komşu olmasa ve orada meydana gelen olaylardan dolayı özel olarak etkilenmemiş olsa da *erga omnes* nitelikteki kurallara aykırılıktan dolayı hem sorumluluğu ileri sürme hakkı bulunmakta hem de bunun sona erdirilmesi için uluslararası toplumun kamu düzenini koruma adına yükümlülüğü bulunmaktadır¹¹³.

D. Uluslararası Sorumluluğun Sonuçları

Uluslararası hukuka aykırı eylemlerinden dolayı Devletlerin sorumluluğunun sonuçlarından yukarıda bahsedilmişti. Bu başlık altında *erga omnes* nitelikte kabul edilen bir kuralın ihlal edilmesiyle ilgili sorumluluğunun sonuçlarına değinilecektir. Zira soykırım suçunun işlenmesi *erga omnes* bir yükümlülüğün ihlalidir. Yukarıda da bahsedildiği gibi uluslararası emredici hukuk kurallarına aykırılık nedeniyle ortaya çıkacak sorumluluğun sonuçları daha ağırdır. Aynı husus *erga omnes* kurallar için de geçerlidir. Başka bir ifadeyle, iki Devlet arasındaki ahdi bir yükümlülüğün ihlali ile uluslararası toplumun kamu düzenini bozan bir ihlalin sonuçları arasında fark bulunmaktadır ve bu ihlal edilen kuralın ağırlığı nedeniyle doğaldır. Devletlerin sorumluluğuna ilişkin özel sonuçlarla ilgili düzenleme yapılmıştır¹¹⁴. Buna göre diğer Devletlerin ihlali durdurma için iş birliği içinde olma, eylemi tanımama ve yardımda bulunmama yükümlülükleri bulunmaktadır.

Myanmar tarafından yapılan itirazda, Gambiya'nın İslam İşbirliği Teşkilatı'nın Dhaka Deklarasyonu¹¹⁵ üzerine, Teşkilat'ı temsilen UAD'ye başvurduğu; böyle bir temsil yetkisinin mümkün olamayacağı belirtilmiştir¹¹⁶. Ancak Deklarasyon'un amacı Myanmar'da yaşanan olaylara dikkat çekmek ve Myanmar Devletinin uluslararası sorumluluğunu işletmek için üye Devletlere çağrı yapmaktır¹¹⁷. Kararda da Divan Myanmar'ın bu yöndeki itirazını haklı görmemiştir. Ancak bu Deklarasyon, uluslararası iş birliğinin ortaya konulması bakımından örnek gösterilebilir, nitekim Teşkilat'a üye olan Devletlerin bu yöndeki iradelerini yansıtmaktadır.

Yardımda bulunmama yükümlüğüneyse OHCHR Misyonunun 2019 yılındaki raporunda yer verilmiştir. Buna göre; Devletin sorumluluğuna ilişkin genel kurallar ve örf âdet hukuku kuralları uyarınca, bir Devletin, uluslararası hukuka aykırı bir eylemin işlenmesinde başka bir Devlete yardım etmesi veya yardımcı olması, üç durumda yasaktır: (1) Yardım veya yardım sağlayan Devlet organı veya kurumunun, yardım edilen Devletin davranışını uluslararası hukuka aykırı kılan koşulların farkında olması; (2) yardımın söz konusu eylemin işlenmesini kolaylaştırmak amacıyla verildiğini ve bunu fiilen yaptığını bilmesi ve (3) tamamlanan eylemin, yardım eden Devletin kendisi tarafından işlenmesi halinde hukuka aykırı olacak nitelikte olmasıdır. Yardım genel olarak geniş bir faaliyet yelpazesini kapsar ve özel önem taşıyan eylemlerle sınırlı değildir. Yalnızca silah gibi maddi yardımların sağlanmasını değil, aynı zamanda ihracat kredisi garantileri gibi lojistik ve teknik yardım ve mali desteği de içerebilir¹¹⁸.

Taslak Maddeler 48. madde kapsamında uluslararası sorumluluğu ileri süren her Devlet hukuka aykırılığı devam eden eylemin durdurulmasını ve tekrar edilmemesi için güvence verilmesini talep edebilir¹¹⁹. Divan da ihtiyati tedbirler kapsamında Myanmar'ın bu eylemlerin devam etmemesi için tedbir

¹¹⁰ Ancak bu husus Devletlerin soykırım suçunu işlememe yükümlülüğü olmadığı sonucuna götürmemelidir. Sözleşmenin asıl amacı bu suçun işlenmesini engellemektir. Nitekim soykırım suçu gibi özel plan ve sistematik bir uygulama gerektiren eylemlerin Devlet organlarının haberi ve politikası olmadan işlenmesi de düşünülemez. Ancak davada bunun Devlet organlarına isnat edilmesinin zorluğu da tartışılmış ancak bu husus ispatlanamamıştır. Bkz. GAETA, Paola: "On What Conditions Can a State Be Held Responsible for Genocide?", The European Journal of International Law, 18(4), 2007, s.637-645.

¹¹¹ Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)*, prg.156.; JOSEFSSON, Erika: State Responsibility for Complicity in Genocide: The Requirement of Mens Rea, Faculty of Law Lund University, Master of Laws Programme, Bachelor Thesis, 2012, s.12; MARTTINEN, Kaisa: The International Court of Justice's Judgment in the Genocide Case and its Aftermath, Faculty of Law Lund University, Master of Laws Programme, Bachelor Thesis, 2016, s.20-23; Application for Revision of the Judgment of 11 July 1996 in the Case concerning *Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Yugoslavia)*, prg.156.

¹¹² ICJ, Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) (Preliminary Objections: Judgment), prg.106-114.

¹¹³ Ayr. bkz. INGEBORGA KRONBERGA, Linda: "Genocide, State Responsibility, and Obligations Erga Omnes in The Case of The Gambia v. Myanmar Before the International Court of Justice", Riga Graduate School of Law, Paper No: 26, 2022, s.29-31.

¹¹⁴ ILC, "Draft articles", Art 41.

¹¹⁵ The Dhaka Declaration 45th Session of the Council of Foreign Ministers of the Organization of Islamic Cooperation (Session of Islamic Values for Sustainable Peace, Solidarity and Development) Dhaka, People's Republic of Bangladesh 5-6 May 2018 (20-21 Sha'aban 1439 AH).

¹¹⁶ ICJ, Application of The Convention on The Prevention and Punishment of The Crime of Genocide (The Gambia v. Myanmar) (Preliminary Objections: Judgment), prg.59; ZENGİNKUZUCU, Dikran M: "Myanmar, Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Toplum: Kendisine Karşı İşlenen Ağır Suçlarda Uluslararası Toplumun Cevabı", Uluslararası İlişkiler, 18(69), 2021, s.60.

¹¹⁷ The Dhaka Declaration, prg.14,16 ve 17.

¹¹⁸ OHCHR, "Independent International Fact-Finding Mission on Myanmar", prg.36.

¹¹⁹ ILC, "Draft articles", Art 30 ve 48/2.1.a.

alması gerektiğine karar vermiştir¹²⁰. Tedbir kararı verilebilmesinin UAD Statüsü'ne göre koşulları, telafisi mümkün olmayan zararların oluşma riski ve acil bir durumun oluşmasıdır¹²¹. İhtiyati tedbirlerin amacı hem Divanın yargısal işlevlerinin değerinin korumasını sağlamak hem de nihai karara kadar tarafların ilgili haklarını korumaktır¹²².

Bu hususların da mevcut başvuruda sağlandığı kabul edilmektedir¹²³. Uluslararası *erga omnes* bir kuralın ihlalden kaynaklı uluslararası toplumu ilgilendiren sonuçların yanında zarar gören Devletle ilgili onarım yükümlülüğü de bulunmaktadır¹²⁴. Bunlar; eski hale getirme, tazminat ve tatmindir. Emredici hukuk kurallarının ihlal edilmesi durumunda sorumluluk iddiasında bulunan Devlet zarar gören lehine de bu sonuçların uygulanmasını talep edebilir¹²⁵.

İlk olarak uygulanması gereken eski hale getirmedir. Eski hale getirmeden kasıt uluslararası hukuka aykırı eylem gerçekleşmeden önceki durumun aynı şekilde kurulmasıdır¹²⁶. Eski hale getirme uluslararası sorumluluğun sonuçlarında ilk olarak başvurulması gereken yoldur. Bunun yöntemi sınırlı değildir, haksız yere tutuklanan birinin serbest bırakılması ya da uluslararası hukuka aykırı bir yasama işleminin geri alınması şeklinde kendini gösterebilir. Ayrıca uluslararası hukukun emredici kurallarına aykırılık durumunda da ilk olarak eski hale getirme seçeneğinin uygulanması gerekir. Bu kapsamda vatansız bırakılan kişilerin uluslararası örf âdet hukuku kuralları dikkate alınarak vatandaşlıklarının verilmesi ve yaşadıkları yeri terk etmek zorunda kalanların güvenli bir şekilde geri dönmelerinin sağlanması tartışılmaktadır¹²⁷.

Maddi olarak eski hale getirmenin mümkün olmadığı durumlarda tazminat seçeneğine başvurulabilir. Özellikle soykırım ve ciddi insan hakları ihlallerinde eski hale getirme mümkün olmadığı için tazminat seçeneği uygulanabilir. Tazminatın amacı zararın maddi manevi tüm yönleriyle karşılanmasıdır¹²⁸. Zararın tüm yönleriyle hesaplanıp tazmin edilmesi gerekir. Tazminatın cezalandırma amacı yoktur, amaç uluslararası hukuka aykırı davranan Devletin verdiği zararın tüm yönleriyle (mahrum kalınan kazanç, faizler vs) ortadan kaldırılmasını sağlamaktır¹²⁹.

Tatmin, parasal değerle onarılamayacak durumlarda başvurulacak bir yöntemdir¹³⁰. Eski hale getirme ya da tazminat seçeneklerinin zararın giderilmesi için yetersiz ve etkisiz olması durumunda tatmine başvurulur. Tatmin yöntemleri de sınırlı değildir, özür ya da parasal bir değer ödenmesi şeklinde gerçekleşebilir¹³¹.

IV. SONUÇ

Çalışmada, Gambiya'nın Myanmar tarafından SS'nin ihlal edildiği gerekçesiyle UAD'ye başvurusu ele alınarak başvuru ve Divanın ihtiyati tedbir kararı Devletlerin sorumluluğuna ilişkin temel kavramlar bakımından incelenmiştir. Bu nedenle öncelikle kararın özeti aktarılmış; Gambiya'nın iddiaları, Myanmar'ın Divanın yetkisi ve başvuru ehliyetine ilişkin itirazları değerlendirilmiştir. Gambiya, Myanmar'ın hem doğrudan Devlet organları aracılığıyla hem de talimatları ve yönlendirmeleriyle özel grupları destekleyerek SS'yi ihlal ettiğini belirtmiş; Divanın yargılama yetkisini de SS md. 9'a dayandırmıştır. Myanmar'sa öncelikle Sözleşme'nin 8. maddesine (BM organlarının yetkili olacağına ilişkin) çekince koyduğunu belirterek Divanın yargılama yetkisine itiraz etmiştir. Oysaki Sözleşme'de BM organlarının yetkilendirilmesi ayrı UAD'nin yargılama yetkisi ayrı maddelerde düzenlenmiştir ve Myanmar'ın 9. maddeye ilişkin bir çekincesi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu yöndeki itiraz yerinde görülmemiştir. Myanmar'ın ikinci itirazıysa Gambiya'nın başvuru ehliyetine ilişkindir. SS'ye aykırı eylemlerin kabulü halinde doğrudan zarar gören Devlet olmaması nedeniyle Gambiya'nın Myanmar'ın sorumluluğunu iddia edemeyeceği belirtilmiştir. Bu hususta Divan SS'nin yasakladığı eylemlerin *erga omnes* nitelikte kurallar olduğunu ve uluslararası toplumun, uluslararası kamu düzeninin korunması için Sözleşme'ye uyulmasını sağlama yönünde hem hakkının hem de yükümlülüğünün olduğunu geçmiş kararlarına da atıf yaparak belirtmiştir. Nihayetinde de hem OHCHR tarafından kurulan Misyona raporlarına hem de Gambiya'nın iddialarına dayanarak ihtiyati tedbir kararı vermiştir.

Çalışmanın ikinci bölümündeysen Devletlerin uluslararası hukuka aykırı eylemleri nedeniyle sorumluluğuna ilişkin UHK tarafından hazırlanan 2001 tarihli Taslak Maddeler ışığında söz konusu başvuru ve başvuruya ilişkin ihtiyati tedbir kararı değerlendirilmiştir. Taslak Maddeler'e göre Devletlerin

¹²⁰ BAL, Ali: Uluslararası Adalet Divanının Geçici Tedbirler Rejimi, Seçkin Yayınları, Ankara 2020, s.112 vd.; RAJ, Vatsal: "The Gambia v Myanmar: Paving the Yellow Brick Road to International Accountability for the Crime of Genocide", De Lege Ferenda, 3(1), 2021, s.53.

¹²¹ The Statute of the International Court of Justice, as annexed to the Charter of the United Nations (adopted 25 June 1945, entered into force 24 October 1945), XV UNCIO 355, Art 41.

¹²² KOLB, Robert: The International Court of Justice, Hart, 2013, s.616.

¹²³ SALKIEWICZ-MUNNERLYN, Ewa: "Interim Measures of Protection in the International Court of Justice Order of 23 January 2020 in Case of Gambia v Myanmar", Allerhan Law Review, 1(5), 2020, s.15.

¹²⁴ ILC, "Draft articles", Art 34-39.

¹²⁵ ILC, "Draft articles", Art 48/son.

¹²⁶ CRAWFORD, James: The International Law Commission's Articles on State Responsibility Introduction, Text and Commentaries, CUP, Cambridge 2022, s.213; UZUN, s.101.

¹²⁷ JAHAN, Nowrin: "The Gambia v. Myanmar Case Before The ICJ: Prevising The Outcome", <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4354668>, (Erişim: 05.03.2024).

¹²⁸ CRAWFORD, s.218.

¹²⁹ ERKİNER, s.205-208.

¹³⁰ CRAWFORD, s.219-220.

¹³¹ UZUN, s.103-104.; ISLAM, Rizwanul/MUQUIM, Naimul: "The Gambia v. Myanmar at the I.C.J.: Good Samaritans Testing State Responsibility for Atrocities on the Rohingya", California Western International Law Journal, 51(1), 2020, s.130.

sorumluluğuna gidilmesinin iki unsuru bulunmaktadır. Bunlar: hukuka aykırı eylem ve eylemin Devlete isnat edilmesidir. Hukuka aykırı eylemin kaynağı andlaşmalar, örf âdet hukuku kuralları ya da uluslararası hukukun diğer kaynakları olabilir. Sorumluluk kurumunun amacı uluslararası kamu düzeninin sağlanması olduğundan zarar, sorumluluğun ileri sürülmesinde bir unsur olarak görülmemektedir; uluslararası sorumluluğun sonuçlarında, zararın telafisi aşamasında önem arz etmektedir. Uluslararası sorumluluğun ileri sürülmesi de kural olarak hukuka aykırı eylemden etkilenen Devlet tarafından yapılmalıdır. Bu kuralın istisnası uluslararası hukukun emredici kurallardır ve uluslararası hukukun emredici kuralları *erga omnes* niteliktedir. SS'ye aykırı eylemler tartışmasız olarak *erga omnes* nitelikte kabul edilmektedir. Dolayısıyla bu Sözleşme'den kaynaklanan uluslararası hukuka aykırı eylemler nedeniyle sorumluluk iddiasında bulunma tüm uluslararası toplumun hem hakkı hem de yükümlülüğüdür. Sonuç olarak Myanmar'ın Gambiya'nın başvurusu bakımından yaptığı itirazın Divan tarafından kabul edilmemesi yerindedir. Sorumluluğun sonuçları bakımından öncelikle uluslararası hukuka aykırı eylemin durdurulması ve tekrar edilmemesi için güvence verilmesi gerekir. Divanın ihtiyati tedbir kararı bu hususu sağlamaya yöneliktir. Nitekim Myanmar'ın SS'ye aykırı eylemlerini durdurması ve tekrarlamaması gerektiğine karar verilmiş; bu yönde düzenli aralıklarla rapor sunulması istenmiştir. Ancak Myanmar tarafından henüz bir rapor sunulmadığı gibi esasa ilişkin savunma da yapılmamıştır. Son olarak, çalışmada incelenen Divan Kararının esasa ilişkin olmadığı, ihtiyati tedbir kararı olduğunun altının tekrar çizilmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- ABASS, Ademola: "Proving State Responsibility for Genocide: The ICJ in Bosnia v. Serbia and the International Commission of Inquiry for Darfur", *Fordham International Law Journal*, 31(4), 2007, s.871-910.
- BACHMAN, Jeffrey S: *The Politics of Genocide From the Genocide Convention to the Responsibility to Protect*, Rutgers University Press, 2022.
- BAL, Ali: *Uluslararası Adalet Divanının Geçici Tedbirler Rejimi*, Seçkin Yayınları, Ankara 2020.
- BAŞLAR, Kemal: "Uluslararası Hukukta 'Erga Omnes' Kavramı", *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, 22, 2002, s.75-107.
- BECKER, Michael: "The Situation of the Rohingya: Is There a Role for the International Court of Justice?", *University of Cambridge Faculty of Law Legal Studies Research Paper Series*, Paper No: 25, 2019.
- CASSESE, Antonio: "The Nicaragua and Tadić Tests Revisited in Light of the ICJ Judgment on Genocide in Bosnia" *The European Journal of International Law* Vol. 18 no. 4, 2007, s.649-668.
- CÁCERES-SOLARI, Andres H: "The Gambia vs The Union of Myanmar under the Genocide Convention A Case Doomed to Fail", *Hague Yearbook of International Law*, 34, 2021, s.205-233.
- COUVREUR, Philippe: *The International Court of Justice and the Effectiveness of International Law*, Brill, Leiden Boston 2017.
- CRAWFORD, James: *The International Law Commission's Articles on State Responsibility Introduction, Text and Commentaries*, CUP, Cambridge 2022.
- DOUGLAS, Sarah: "Preventing Genocide: Reigniting the Staying Power of the Convention", *Dalhousie Journal of Legal Studies*, 29, 2020, s.75-96.
- DUPUY, Pierre Marie: "The International Law of State Responsibility: Revolution or Evolution?", *Michigan Journal of International Law*, 11(1), 1989, s.105-128.
- ERKİNER, Hakan Hakkı: *Devletin Haksız Fiilinden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, XII Levha Yayıncılık, İstanbul 2010.
- ERNAWATI, Eci: *State Responsibility Of Myanmar Government Toward Rohingya Case In The Perspective Of International Human Rights Law*, Islamic University of Indonesia Yogyakarta, International Program Faculty of Law, Bachelor Thesis, 2013.
- ERTUĞRUL, Ümmühan Elçin: *Uluslararası Hukukun Emredici Normlarından Doğan Yükümlülüklerin Ciddi İhlallerinden Devletin Sorumluluğu*, Yetkin Yayıncılık, Ankara 2012.
- GAETA, Paola: "On What Conditions Can a State Be Held Responsible for Genocide?", *The European Journal of International Law*, 18(4), 2007, s.631-648.
- GUNAWAN, Yordan/WHISLER REFISYANTI, Sonya/MUFIDA, Aliza/TAKARUB, Kuku Derajat/NUR, Aisah: "Jurisdiction of International Court of Justice (ICJ) Over the Genocide Violations: with Special References to Rohingya Case", *Fiat Justitia: Jurnal Ilmu Hukum*, 14(4), 2020, s.313-336.
- HAMİD, Abdul Gafur: "The Rohingya Genocide Case (The Gambia v Myanmar): Breach of Obligations Erga Omnes Parties and the Issue of Standing", *IUM Law Journal*, 29(1), 2021, s.29-54.
- HENCKAERTS, Jean-Marie: "Article 1 – Respect for the Convention" in Dörmann, Knut/Lijnzaad, Liesbeth/Sassöli, Marco/Spoerri, Philip (ed.), *Commentary on the First Geneva Convention: Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field*, CUP, Cambridge 2016.
- ISLAM, Rizwanul/MUQUIM, Naimul: "The Gambia v. Myanmar at the I.C.J.: Good Samaritans Testing State Responsibility for Atrocities on the Rohingya", *California Western International Law Journal*, 51(1), 2020, s.77-132.
- JAHAN, Nowrin: "The Gambia v. Myanmar Case Before The ICJ: Prevising The Outcome" <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4354668>, (Erişim: 05.03.2024).
- JOSEFSSON, Erica: *State Responsibility for Complicity in Genocide: The Requirement of Mens Rea*, Faculty of Law Lund University, Master of Laws Programme, Bachelor Thesis, 2021.
- KAYGUSUZ AKBAY, Mehtap: "Gambiya/Myanmar Davasında Önemli Bir Aşama: Uluslararası Adalet Divanı'nın Geçici Önlemler Kararı", *HHFD*, 10(1), 2020, s.268-309.
- KOLB, Robert: *The International Court of Justice*, Hart Publishing, 2013.
- KRONBERGA, Linda: "Genocide, State Responsibility, and Obligations Erga Omnes In The Case Of The Gambia v. Myanmar Before the International Court Of Justice", *Riga Graduate School of Law*, Paper No:26, 2022.

- MARTTINEN, Kasia: The International Court of Justice's Judgment in the Genocide Case and its Aftermath, Faculty of Law Lund University Master of Laws Programme, Bachelor Thesis, 2016.
- MENNECKE, Martin/STENSRUD, Ellen E: "The Failure of the International Community to Apply R2P and Atrocity Prevention in Myanmar", Global Responsibility to Protect, 13, 2021, s.111-130.
- MILANOVIC, Marko: "State Responsibility for Genocide", The European Journal of International Law, 17(3), 2006, s.553-604.
- NOVINEC, Simona: State Responsibility for Genocide: ICJ Ruling in Bosnia and Herzegovina's Genocide Case, University of Ljubljana, Faculty of Social Sciences, Undergraduate Thesis, 2021.
- PAZARCI, Hüseyin: Uluslararası Hukuk Dersleri 3. Kitap, Turhan Kitabevi, Ankara 2019.
- PEZZANO, Luciano: "Towards a Judicial R2P: The International Court of Justice and the Obligation to Prevent Genocide in The Gambia v. Myanmar Case", Global Responsibility to Protect, 15, 2023, s.315-334.
- PİRİM, Ceren Zeynep: Uluslararası Hukukta Devletin Ağırlaştırılmış Sorumluluğu, Turhan Kitabevi, Ankara 2022.
- RAJ, Vatsal: "The Gambia v Myanmar: Paving the Yellow Brick Road to International Accountability for the Crime of Genocide", De Lege Ferenda, 3(1), 2021, s.42-56.
- SALKIEWICZ-MUNNERLYN, Ewa: "Interim Measures of Protection in the International Court of Justice Order of 23 January 2020 in Case of Gambia v Myanmar", Allerhan Law Review, 1(5), 2020, s.12-27.
- SUCHARITKUL, Sompong: "State Responsibility And International Liability Under International Law", Loyola of Los Angeles Int'l. & Comp. L.J., 18, 1996, s.821-839.
- UDDIN, Nasir: "Introduction: The Rohingya Crisis—Unfolding Some Issues and Concerns" in Uddin, Nasir (ed.): The Rohingya Crisis, Sage Publications, Los Angeles 2022, s.1-22.
- UKABIALA, Nawi/PICKARD, Duncan/YAMAMOTO, Alyssa: "Erga Omnes Partes before the International Court of Justice: From Standing to Judgment on the Merits", ILSA Journal of International and Comparative Law, 27(2), 2021, s.233-250.
- URAZ, Onur: "Uluslararası Adalet Divanı'nın Gambiya-Myanmar Davasında Soykırım Suçunun Tespiti Bakımından Karşılaşacağı Dört Temel Hukuki Soruna Dair Bir Değerlendirme", Uluslararası Suçlar ve Tarih, 22, 2021, s.29-73.
- UZUN, Elif: Milletlerarası Hukuka Aykırı Eylemlerinden Dolayı Devletin Sorumluluğu, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2016.
- WALLER, James: Confronting Evil Engaging Our Responsibility to Prevent Genocide, OUP, Oxford 2016.
- WARE, Anthony/LAUTIDES Costas: Myanmar's 'Rohingya' Conflict, Oxford University Press, New York 2018.
- WELSH, Jennifer/BANDA, Maria: "International Law and the Responsibility to Protect: Clarifying or Expanding States' Responsibilities?", Global Responsibility to Protect, 2, 2010, s.213-231.
- YILDIRIM, Yasin, "Myanmar'daki İnsan Hakları İhlalleri ve Rohingya'lara Yönelik Baskıların Sonlanmasında Uluslararası Toplumun Rolü", Güvenlik Çalışmaları Dergisi 21(1), 2019, s.35-56.
- ZENGİNKUZUCU, Dikran M: "Myanmar, Uluslararası Suçlar ve Uluslararası Toplum: Kendisine Karşı İşlenen Ağır Suçlarda Uluslararası Toplumun Cevabı", Uluslararası İlişkiler, 18(69), 2021, s.49-70.
- ZERK, Jennifer: "Corporate liability for gross human rights abuses: Towards a fairer and more effective system of domestic law remedies-A report prepared for the Office of the UN High Commissioner for Human Rights", <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Business/DomesticLawRemedies/StudyDomesticLawRemedies.pdf>, (Erişim: 27.02.2024).

Yazar Beyanı | Author's Declaration

Mali Destek | Financial Support: Yazarlar Elif UZUN ve Neslihan ÖZKERİM GÜNER, bu çalışmanın araştırılması, yazarlığı veya yayınlanması için herhangi bir finansal destek almamıştır. | Elif UZUN and Neslihan ÖZKERİM GÜNER, who are the authors have not received any financial support for the research, authorship, or publication of this study.

Yazarların Katkıları | Authors's Contributions: Bu makale yazarlar tarafından tek başına hazırlanmıştır. | This article was prepared by the authors. **Çıkar Çatışması/Ortak Çıkar Beyanı | The Declaration of Conflict of Interest/Common Interest:** Yazarlar tarafından herhangi bir çıkar çatışması veya ortak çıkar beyan edilmemiştir. | No conflict of interest or common interest has been declared by the authors.

Etik Kurul Onayı Beyanı | The Declaration of Ethics Committee Approval: Çalışmanın herhangi bir etik kurul onayı veya özel bir izne ihtiyacı yoktur. | The study doesn't need any ethics committee approval or any special permission.

Araştırma ve Yayın Etiği Bildirgesi | The Declaration of Research and Publication Ethics: Yazarlar, makalenin tüm süreçlerinde İnÜHFD'nin bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyduğunu ve verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığını, karşılaşılabilecek tüm etik ihlallerde İnÜHFD'nin ve editör kurulunun hiçbir sorumluluğunun olmadığını ve bu çalışmanın İnÜHFD'den başka hiçbir akademik yayın ortamında değerlendirilmediğini beyan etmektedir. | The authors declare that they comply with the scientific, ethical, and quotation rules of İnULR in all processes of the paper and that they do not make any falsification of the data collected. In addition, They declare that İnonu University Law Review and its editorial board have no responsibility for any ethical violations that may be encountered, and that this study has not been evaluated or published in any academic publication environment other than İnonu University Law Review.